

Fitxa

Francesc Garriga Cassart

Museu Can Xifreda de Sant Feliu de Codines

FITXA TÈCNICA

Ubicació: Museu Municipal Can Xifreda (propietat de l'Ajuntament de Sant Feliu de Codines)

Autor: Antoni Gaudí i Cornet

Any: Data imprecisa entre 1900 i 1905

Mides: muntat, 291 cm d'alçada, 60 cm d'ample, 40 cm de fons

Materials: fusta, ferro, antimoni, llautó, suro, cuir, seda i vidre

Constructor: Taller Hoyos, Esteva i Cia.

Estat de conservació: bo. S'hi han portat a terme diverses restauracions (1997, 1998, 2001 i 2002)

L'estendard de l'Orfeó Feliuà, obra d'Antoni Gaudí

Estendard de l'Orfeó Feliuà.
(Fotografia: Francesc Garriga)

INTRODUCCIÓ

L'any 2002, amb motiu del 150è aniversari del naixement de l'arquitecte Antoni Gaudí, es van portar a terme un seguit d'actes commemoratius. El Museu Municipal Can Xifreda de Sant Feliu de Codines hi va participar perquè una de les peces de la seva exposició permanent era l'estendard de l'Orfeó Feliuà, ensenya d'una coral en actiu al principi del segle xx. Aquest estendard, que és l'únic que es conserva d'Antoni Gaudí, havia tingut una vida difícil i havia arribat al Museu en un estat de conservació una mica deficient. Hi faltaven peces ornamentals i alguns elements metàl·lics trencats, que es guardaven a part. En el marc de l'any Gaudí i gràcies a la col·laboració de l'Ajuntament de Sant Feliu de Codines amb la Fundació Caixa de Catalunya, es portà a terme un procés de restauració per tornar-li l'aspecte que havia tingut inicialment, restituint les parts que s'havien després i refent les parts absents, de les quals hi havia pistes suficients per saber com eren i on anaven.¹

Es va creure convenient editar un llibre on es recollís tot el que se sabia d'aquesta peça perquè no hi havia cap paper que certifiqués que Gaudí n'era l'autor ni cap document de l'entitat que l'havia generat. Tota la informa-

ció de què es disposava era de tradició oral i, com sol passar en aquests casos, les dades eren poc consistents a causa d'un ball de dates que ho posava tot en dubte. A més, les fonts d'informació venien de les poques persones que havien cantat en una coral que es deia Orfeó Feliuà al final dels anys vint i que eren els testimonis d'una generació que anava desapareixent per motius d'edat. La majoria de membres de l'Ajuntament que havia rebut l'estendard de mans de la coral no tan sols no podien precisar quan s'havia fet la donació sinó que augmentaven encara més la confusió amb una diversitat de versions que no encaixaven. La recerca d'informació s'inicià l'any 1998, i amb posterioritat a la publicació del llibre,² que encara és l'única obra monogràfica dedicada a l'estendard, s'ha pogut documentar millor l'autoria d'Antoni Gaudí. En aquest article es resumeix la informació del llibre i s'amplia amb dades obtingudes posteriorment a l'edició.³

L'ESTIUEIG I GAUDÍ

Al final del segle xix, moltes famílies que havien abandonat el poble cap a altres municipis que oferien més possibilitats de desenvolupar-hi els seus negocis, com era el cas de Granollers, Sabadell o Barcelona, tornen a Sant

Feliu a passar-hi els estius acompanyades del seu cercle d'amistats. A més, la vila compta amb la recomanació explícita del Dr. Bartomeu Robert com el lloc adient per a recuperar-se de les afeccions pulmonars. És així com Sant Feliu de Codines esdevé un poble d'estiueig, igual que l'Ametlla i la Garriga.

Se sap, per tradició oral, que Antoni Gaudí i Cornet (1852-1926), fugint del còlera que hi havia a Barcelona, va fer algunes estades a can Ullar de Sant Feliu i que va fer amistat amb l'amo de la casa, Francesc Ullar Roca (1851-1919). Les seves estades van coincidir amb la creació d'un cor que es va anomenar Orfeó Feliuà perquè tenia la seu a l'Ateneu Feliuà, centre de trobada i d'activitats recreatives. S'explica que l'amistat de Gaudí amb Francesc Ullar i el finançament d'Emili Carles-Tolrà, empès per la seva tia, la marquesa de Castellar, van permetre la construcció d'un estendard per a la coral.⁴

Gaudí no deixa cap altra obra al poble de Sant Feliu, però hi ha constància d'altres contemporanis seus que també pertanyien al Cercle Artístic de Sant Lluch, com ara Joan Rubió i Bellver (1871-1952), que hi construeix un parell de cases, o el pintor Fèlix Mesures i Borrell (1872-1933), que hi deixa diverses obres. Posterior-

1 Amb anterioritat, l'estendard havia tingut altres restauracions: el 1997, Martí Garriga, el director del Museu, solda i repinta algunes parts metàl·liques; el 1998 el taller Art i Disseny Gomis construeix una palma nova, còpia exacta de l'original; el 2001, el taller Art i Disseny Gomis construeix unes sanefes de llautó que faltaven, els vidres tallats i les corones copiant les existents. No està clar on es subjectava la palma; però sembla que anava agafada a la roda de moli. Per no malmetre-la més, ara es subjecta al pal amb una abraçadora.

2 CASALÉ, R; GARRIGA F.: L'estendard de l'Orfeó Feliuà. Ajuntament de Sant Feliu de Codines, Sant Feliu de Codines, 2002.

3 Per a la publicació d'aquest article s'ha comptat amb l'ajuda de Jaume Casas Sala, bon coneixedor de la gent de Sant Feliu, i de Joan Segalés Mauri, col·leccionista de documents de la nostra vila. Ambdós són membres de l'Associació d'Amics del Museu de SFC.

4 Francesc Ullar estava casat amb Maria Margenat i Oller, filla d'una família benestant de Sentmenat, d'on li venien els contactes amb Castellar del Vallès.

ment, l'arquitecte Isidre Puig Boada (1890-1987), que havia estat alumne seu, s'hi construeix una casa i construeix el nou campanar de l'església.

L'ESTENDARD DE L'ORFEÓ FELIUÀ

Un Gaudí de cinquanta anys, artista avançat en el desenvolupament d'un estil propi, estudia quins són els símbols de Sant Feliu, ja que es tracta d'un orfeó que s'identifica amb la població, però com és habitual en ell, des d'una òptica absolutament innovadora. Fuig de les formes clàssiques dels altres estendards, que solen ser un penó de roba que penja d'un suport en forma de T o d'L invertida, amb profusió de brodats, forma que ell mateix ja ha experimentat en la senyera de la Verge de la Misericòrdia de Reus (1901), i aquest cop opta per una forma que s'aparta radicalment dels patrons utilitzats aleshores. Sant Feliu tenia una altra coral, La Poncella, que el 1901 encarregava una senyera acollida totalment a les formes en ús.

Gaudí transforma el tradicional suport en una creu, d'on pengen unes tires de cuir decorades amb seda, que amb l'alternança dels colors groc i vermell, recorden la bandera catalana. Aquestes tires de cuir sostenen una rodona de suro que rememora la roda de molí de l'escut municipal. La roda de molí té un pentagrama a la part de davant amb el text

«Orfeó Feliuà». La lletra O inicial, amb una clau de sol a dins, i el pentagrama, exhibeixen la finalitat musical de l'entitat. La palma del sacrifici i el llorer de la glòria, símbols del martiri de Sant Feliu que figuren a l'escut del municipi, apareixen a la part de darrere de la roda de molí. Des de la Renaixença es reivindicaven els símbols d'identificació, i Gaudí tampoc oblida la denominació popular de Sant Feliu de Codines com a «Sant Feliu del Pinyó»⁵ per la seva tradició en aquesta activitat, i la inclou en forma de pinyes que rematen els braços de la creu. Completa la decoració amb unes formes sinuoses de llautó d'estil modernista, i uns vidres de colors verd i vermell tallats en forma de diamant.

L'ORFEÓ FELIUÀ

En Carles Vila Carner (1906-2000) va fer l'aportació capital que va permetre desfer el nus dels malentesos. Aquest feliuenc havia sigut cantaire de l'Orfeó Feliuà. Va ser ell qui va aclarir que d'orfeons feliuans n'hi havia hagut dos: el primer, al principi del segle xx, que va ser el que va generar l'estendard però del qual no s'ha trobat cap document, i el segon, que va durar de 1926 a 1929.

Per sort, el segon Orfeó Feliuà de 1926 va generar un document que feia referència a l'estendard i a Gaudí. En Joan Segalés Mauri té la partitura original de l'himne

del segon Orfeó Feliuà, amb música de Rossend Molera⁶ i lletra de Francesc Mirabent,⁷ un estiu dedicat a la il·lustració i a la poesia. A l'himne –que porta data de 1927–, hi podem llegir la primera clau que directament vincula l'estendard amb Gaudí, en una època en què es podia tenir un record dels fets originals, que molts dels cantaires del primer orfeó encara eren vius i que alguns membres del segon orfeó eren fills dels primers, com veurem més endavant.

«Oïu com reviu / la vella cançó / de nostre Orfeó Feliuà.» Francesc Mirabent recull en aquest vers que l'orfeó que canta és la represa d'un altre orfeó que ja havia existit abans. Més endavant diu: «Fins tenim a la vegada / ric joiell per tornar a lluir / bé és relíquia venerada / la senyera d'en Gaudí / Si tot temps bandera vella / honra ha estat del capità / enal·lim-la, que honra és ella / de l'Orfeó Feliuà.» Aquests versos donen per entès que l'orfeó es considera propietari de la senyera que va fer Gaudí per a la primera agrupació sota el mateix nom d'Orfeó Feliuà. Val a dir que malgrat aquests versos tan encisos, el segon orfeó no tan sols no va utilitzar l'estendard de Gaudí, sinó que hi ha proves que recaptava fons per fer-ne un altre. S'ha de tenir en compte que el noucentisme va representar un cert rebuig del barroquisme de la decoració modernista i buscava formes més simples. L'estendard de Gaudí, com moltes de les seves

5 Denominació recollida per Pilar Maspons i Labrés (Maria de Bell-lloch) al segle XIX.

6 Rossend Molera i Calmet (1872-1936) era prevere beneficiari de la parròquia de St. Andreu de Palomar, amic d'en Mirabent, amb qui havia col·laborat en l'Obra Social de la Caixa de Pensions.

7 Francesc Mirabent i Soler (1864-1942) era professor de belles arts, il·lustrador, miniaturista i poeta.

obres, va ser una genialitat sense continuïtat. Els estandards quadrats que penjaven d'un suport més o menys decorat van proliferar entre corals i esbarts i l'aposta de Gaudí, potser per massa imaginativa, va quedar com una mutació no seleccionada pel gust general.

El segon Orfeó Feliuà va desaparèixer el 1929 quan el seu mecenes, l'industrial sabadellenc Enric Casanovas, va deixar de donar-li suport econòmic. Tot i que hi ha una factura de 1927 de la «Festa d'inauguració del Orfeó Feliuà», els estatuts tenen data de l'1 de desembre de 1928. A l'article 28è llegim textualment: «*En caso de disolución de la sociedad, deberá pagarse todos los débitos que haya pendientes y después de liquidados si aun sobrasen fondos se entregarán al Patronato de la Vejez de esta Villa. El estandarte y demás objetos artísticos del Orfeón Feliuà se entregarán al Ayuntamiento de esta Villa...*» i en la relació de persones que signen com a socis fundadors hi ha en Francesc Ullar Margenat, primer fill del Francesc Ullar amic de Gaudí, i en Carles Vila, que ens ho va explicar tot.

En cessar l'activitat del segon Orfeó Feliuà, l'estendard va quedar orfe altre cop i es va guardar a l'Ateneu Feliuà i d'allà va passar a les golfes del Cercle de la Pau i va restar absolutament oblidat de 1929 a 1955. Molt probablement aquest oblit va ser la seva sort perquè va quedar al marge dels excessos d'una guerra civil

que va fer desaparèixer plànols, maquetes i molta part de l'obra no arquitectònica de Gaudí.

LA DONACIÓ A L'AJUNTAMENT

La recerca basada en la transmissió oral és plena de paranys. Malgrat la confusió, totes les persones consultades coincidien en una cosa: que l'estendard havia passat a l'Ajuntament ben entrats els anys seixanta. Fins i tot ho afirmaven fonts molt properes a Josep Umbert Rosàs, el Pepito Umbert descendent de Sant Feliu que va ser l'impulsor de la donació a l'Ajuntament.

D'aquesta manera, revisades sense èxit les fonts documentals de 1959 a 1970, es va donar per bona la versió d'Enric Umbert⁸ que l'estendard havia passat a l'Ajuntament quan es va obrir el cine Coliseo de Sant Feliu en el mateix local on s'havia guardat. Es va tancar la recerca en aquest punt pensant que era un fet circumstancial que no aportaria gaire més al recull d'informació.

On també coincidien era que va fer el trasllat una comitiva formada pels antics cantaires de l'orfeó, però que no s'hi va donar gaire ressò perquè en aquells anys els orfeons eren vistos com una activitat pròxima al catalanisme, cosa no gaire apreciada pel règim franquista. La sorpresa va sortir quan, mesos després de la publicació del llibre, l'alcalde de Sant Feliu, Francesc Pi-

neda, va seguir llegint pel seu compte les actes de l'Ajuntament i en va descobrir dues de capitals. La primera indica que Josep Umbert Rosàs, propietari del local, ja havia demanat a l'Ajuntament que acollís l'estendard. Una breu anotació del 17 d'agost de 1948 diu: «*Senyera de l'Orfeó Feliuà. Aceptose la sugerencia del Sr. Umbert Rosas, de dar estado oficial al Ayuntamiento para dar cumplimiento a los Estatutos que rigieron dicha institución coral*». Aquesta sol·licitud no va tenir resposta.

La segona mostra que la història té aliats potents. Un d'aquests va ser Antoni Cot Mayol, fill de Granollers, que aleshores era secretari de Sant Feliu i que, malgrat la ideologia dominant, no va poder estar-se de registrar amb un detall poc usual l'entrada de l'estendard a l'Ajuntament. L'extensió i les traces de passió de l'acta de l'estendard contrasten amb les que redacta d'altres temes, on es mostra professionalment concís:⁹

En la villa de Sant Feliu de Codinas, siendo las cinco horas del dia dos de octubre de mil novecientos cincuenta y cinco, reunido previamente convocado el Consistorio Municipal, bajo la presidencia del S.S. Alcalde Presidente Don Juan Casanovas Daví, asistiendo el secretario que refrenda, S.S. declara abierta la sesión y seguidamente expresa a los reunidos que el objeto de la misma según se desprende por la notificación que al efecto recibieron, la motivaba la anunciada comparecencia

⁸ Enric Umbert Hortal és fill de Josep Umbert Rosàs.

⁹ Antoni Cot i Mayol (1904-1975), que era llicenciat en administració pública per la Generalitat republicana, va ser degradat com a funcionari després de la guerra. Durant la dictadura franquista va ser un convençut resistent de la cultura catalana.

de elementos supervivientes de la institución que un día fue el “Orfeo Feliuá” portadores del estandarte obra del gran arquitecto fallecido que sentó escuela internacional, Gaudí, pretenden después de tantos lustros dejado a custodia del local que fue “Círculo de la Paz”, pase a ser custodiado por los ediles municipales depositándolo al efecto en la Casa de la Villa.

Sigue diciendo que la persona visible desveladora de la realización de esta entrega es el benemérito patrio Don José Umbert Rosàs, el cual con atenta comunicación a la Alcaldía y anteriores conversaciones, puso de relieve el interés que va a concretarse en el día de hoy, que él mismo facilitó la lista de aquellos pretéritos cantores, todos los cuales de no impedírsele su estado de salud harán acto de presencia.

Añade que la lista meritada incluye los nombres del comunicante y de Miguel Puig Tura; Amadeo Pedragosa Vallcorba; José Miralda Fonoll; Jaime Escorsa; Francisca Ballús; José Segalés Tura; Teresa Argullós Valls; Francisco Vallcorba Tura; José Mauri Ullar; Luis Roura; Antonio Puig; Catalina Roura; Juan Pallerols Fité; Nicomedes Ullar Margenat; Maria Maciá; Juan Vilanova; Jaime Collet; Rdº Mossén Domingo Capdevila pbtº; Emilio Serra Mas, maestro director Juan Deu Roura y Josefa Argullós Valls.

Que en mérito a todo lo expuesto, espera su presencia de un momento a otro para su llegada en cívica co-

mitiva, por lo que propone suspender momentáneamente la sesión y dirigirse a la entrada principal de esta Casa de la Villa para expresar a los visitantes con los propósitos expresados (Haciéndose así y trasladándose al pie de la escalera principal).

A la hora que se indica al comienzo de esta acta reemprendióse la sesión con asistencia de los sres de este Ayuntamiento, y los comparecientes que firmarán con ellos esta acta, por duplicado a un solo efecto, una para archivar en el Ayuntamiento y otra para su entrega a D. José Umbert Rosàs, propulsor de este acto con la equiescencia de sus coetanos pertenecientes a la referida masa coral. Estos llegaron acompañados de inmensa masa de convecinos que presenciaron el acto.

El Sr. Umbert Rosàs con sentidas frases hace entrega a S.S. Alcalde-Presidente con la máxima representación de autoridad civil en nuestra Villa del estandarte, y en su nombre del Ayuntamiento, este lo acepta manifestando que se hallará custodiado en esta casa de la Villa, y en todo caso con las debidas garantías se entregará en usufructo a cualquier institución coral mixta de Orfeon, que pueda constituirse en nuestra villa siguiendo las huellas de los que emocionados hoy lo entregan.

Y no siendo otro el objeto de la presente acta, anotándose que por expresa voluntad del consistorio se transcribirá en el libro de las que celebra el Ayuntamiento Pleno, se da por terminada firmando todos los

que quienes incumbe por haberse mencionado, juntamente con los Sres. Componentes del Ayuntamiento, de todo lo cual, yo el infrscrito Secretario del mismo certifico.

Entre les persones que van signar l'acta de donació, figura en Nicomedes Ullar Margenat.

Malgrat les paraules daurades d'aquesta acta i les garanties aparents que dóna, l'estendard va anar a parar al replà de l'escala dels dos habitatges dels agutzils Joan Ors i Josep Palos, on va restar molt temps aturat.^{10,11} Més endavant, «per l'interès que van manifestar algunes persones de Barcelona», segons paraules de l'exalcalde Àngel Falqués Deu,¹² es va construir una vitrina de fusta i vidre per guardar-lo a l'Hogar Rural –el local de Falange. Més tard va fer uns anys d'estada a les oficines de l'Ajuntament, d'on va sortir per anar al Museu Municipal.

PROVES DE L'AUTORIA DE GAUDÍ

Si bé és cert que no hi ha documents que avalin que Gaudí sigui l'autor de l'estendard (ni cartes, ni factura, ni disseny), hi ha diversos fets indirectes que ho indiquen. El primer és la placa metàl·lica que hi ha al pal de l'estendard, que mostra que el taller constructor va ser Hoyos Esteva y Cia. Claudio Hoyos, també del Cercle Artístic de Sant

10 Segons informació de Maria Assumpció Palos.

11 Existeix una foto del japonès Tokutoshi Torii on es veu un detall de l'estendard sense vitrina i amb una de les peces decoratives que van desaparèixer a punt de desprendre's.

12 Àngel Falqués Deu fou alcalde de Sant Feliu de 1964 a 1979. Vegeu el Diccionari dels alcaldes del Vallès Oriental (<http://museugranollers.org/alcaldes>).

Lluch, va treballar sovint amb Gaudí en la decoració de diverses obres; la seva mort i el canvi de nom del taller es van produir al 1905. Per tant va construir l'estendard un col·laborador habitual de Gaudí, que ho va fer abans de l'any cinc.

Una altra prova és el text de l'himne del segon Orfeó Feliuà, que fa referència explícita a Gaudí a través de les paraules de Mirabent. Francesc Mirabent va fer de cronista d'actes recreatius i artístics entre els anys 1917 i 1929 i no s'oblidava de consignar allò que creia important per a la posteritat.

La tercera és la signatura de Francesc Ullar Margenat (1885-1936) entre els constituents del segon Orfeó Feliuà, la qual dona força de veritat a les paraules que Mirabent escriu a l'himne. Es tracta de l'hereu Ullar que va morir a la guerra i que havia vist Gaudí a casa seva.

La quarta és la presència de Nicomedes Ullar Margenat (1890-1964), que era el segon fill de Francesc Ullar Roca, entre els antics membres de l'orfeó de 1926 que fan el lliurament a l'Ajuntament el 1955. El que afirma Antoni Cot Mayol a l'acta de lliurament és amb coneixement de Nicomedes Ullar, testimoni de primera mà de l'autoria de Gaudí i de l'amistat del seu pare amb l'arquitecte. Si hipotèticament situéssim la construcció de l'estendard a l'any 1902, Gaudí tin-

dria 50 anys, Francesc Ullar Roca, 51, el seu fill Francesc, 17, i el seu fill Nicomedes, 12, fet que converteix aquest últim en la peça que garanteix la transmissió correcta d'aquesta història.

La cinquena prova és l'estil del disseny. Un cop han vist la peça, tots els experts en l'obra de Gaudí¹³ no han dubtat en cap moment de la seva autoria. No és pas la mateixa situació de la fàbrica Roca-Umbert, construïda al 1901, a la qual l'imaginari feliuenc també atribueix una col·laboració de Gaudí però on cap expert troba la seva empremta.

En aquest article es presenten aquests cinc arguments (alguns inèdits) que són els que avui per avui permeten assegurar que Gaudí va ser l'autor de l'estendard i que el fet es va transmetre correctament, almenys en les línies bàsiques, salvant fins i tot els llargs períodes que aquesta peça va desaparèixer de la vida pública i gairebé de la memòria col·lectiva.

El record personal ha jugat males passades i s'han publicat de bona fe informacions parcialment errònies sobre aquesta obra mestra, signades per gent involucrada en algun moment de la seva recuperació.¹⁴ No obstant això, aquest article vol ser un petit homenatge a les persones desaparegudes que van creure que valia la pena conservar l'estendard de Gaudí i transmetre la seva història. Ens referim a Fran-

cesc Ullar Margenat, Nicomedes Ullar Margenat, Francesc Mirabent i Soler, Josep Umbert Rosàs, Antoni Cot Mayol i Carles Vila Carner.

Exposicions temporals

Nova York (data indeterminada)

Madrid, exposició *Catalunya dins de l'Espanya moderna* (1982)

Nova York, exposició *Gaudí in context Building in Barcelona 1876-1926*, Museu Cooper-Hewitt (1986)

Nagoya (Japó), exposició *Antoni Gaudí i el modernisme català*, Nagoya City Art Museum (1989)

Barcelona, exposició *Escolta Espanya*, Museu d'Història de Catalunya (1998)

Barcelona, exposició *Gaudí art i disseny*, Fundació Caixa de Catalunya (2002)

BIBLIOGRAFIA

BASSEGODA NONELL, J.: *El gran Gaudí*. Sabadell: ed. AUSA, 1989, pàg. 381.

BERGÓS MASSO, J.: *Gaudí. Artistas españoles contemporáneos*. Madrid: Dirección General de Bellas Artes, 1971, pàg. 70.

CASALÉ, R; GARRIGA, F.: *L'estendard de l'Orfeó Feliuà*. Sant Feliu de Codines: Ajuntament de Sant Feliu de Codines - Museu Municipal Can Xifreda, 2002.

MARTINELL i BRUNET, C.: *Gaudí. Su vida, su teoría, su obra*. Biografía núm. 1. Barcelona: Colegio Arquitectos Barcelona y Baleares, 1967, pàg. 334-335.

MARTINELL i BRUNET, C.: «Una obra inédita de Gaudí», *Destino*, núm. 690, Barcelona, octubre 1950, pàg. 7-8.

MASINI LARA, V.: *Antonio Gaudí*. Barcelona: Ediciones Nauta, 1970, pàg. 91.

MATAMALA FLOTATS, J.: *Mi itinerario con el arquitecto* (obra inèdita), 1960, pàg. 334 i 386.

RAFOLS, J. F.: *Gaudí 1852-1926*. Barcelona: Aedos, 1960, pàg. 200.

TORII, T.: *El mundo enigmático de Gaudí*, vol. II. Madrid: Instituto de España, 1983, pàg. 870.

13 C. Martinell, J. Matamala, J. F. Rafols, T. Toshii, J. Bassegoda i Nonell, L. Gueilburt, D. Giral-Miracle.

14 En el programa de la festa major de Sant Feliu de Codines de l'any 1966 hi havia un escrit amb informació que va dur malentesos per manca de verificació.